

Зарубіжна література

Ольга Бандровська

ЦЕЗАР ІЗ ПЕРОМ ЦИЦЕРОНА. ЛІТЕРАТУРНА СПАДЩИНА ВІНСТОНА ЧЕРЧІЛЛЯ

У своєму заповіті 1895 р. Альфред Нобель зазначав, що нагорода присуджуватиметься "особам, які за попередній рік принесли найбільшу користь людству". 1953 року її здобув В.Черчілль за "пристрастні промови, суть яких – людська відвага, за майстерність історичної та біографічної оповіді, а також за блискучі ораторські виступи на захист найвищих людських цінностей". На сьогодні він – єдиний лауреат Нобелівської премії з літератури, чиї найвищі досягнення та слава пов'язані з політичною діяльністю.

На думку багатьох критиків, "...літературний стиль і рівень художніх статей і мемуарів прози Черчілля (яку можна назвати ще й "роздумами", хоча й енергійними, на межі з публіцистикою) не могли бути відзначені Нобелівською премією. Вони – явище іншого, скромнішого ряду. Тоді за що ж дали премію? ... за образ автора. Саме він вражаючий і незабутній"¹.

Народився майбутній політичний і державний діяч 30 листопада 1874 р. в родинному палаці герцога Мальборо. Його батько, більш ніж помітний політик свого часу, очолював консервативну партію Великобританії, перебував на посаді міністра фінансів у консервативному уряді. Мати В.Черчілля з походження американка. Сам він неодноразово повторював, що "стоїть на обох берегах Атлантичного океану", особливо коли наголошував, що англо-американські відносини – основа збереження миру та утвердження демократії в усьому світі.

Маючи блискучу пам'ять і неабияку самовпевненість, Черчілль, ще навчаючись у коледжі, мріє про військову кар'єру. Тож постійно поглиблює свої знання, вивчаючи історію, філософію, релігію, економіку. Особливу увагу привертають праці англійських істориків Томаса Маколея й Едварда Гіббона. Помпезний і величний стиль останнього значною мірою впливає на літературну манеру Черчілля.

Цезарем із пером Цицерона було названо Черчілля під час вручення йому Нобелівської премії. Таке порівняння спонукає до пошуків культурної традиції, в межах якої можна було б аналізувати творчу діяльність Черчілля-письменника. Це зробити неважко. У ХІХ ст. в англійській літературі серед творців класичного реалізму часто називають Б.Дізраелі, автора роману "Сибілла, або дві нації". У Б.Дізраелі та В.Черчілля багато спільного. Обоє не мали університетської освіти, були видатними політиками-консерваторами і навіть обіймали посаду прем'єр-міністра. Дізраелі перебував у центрі політичного життя Англії, коли вона фактично стала британською імперією, Черчілль став свідком її розпаду. Щодо літературної діяльності, то вона була підпорядкована їхнім ідеям, насамперед політичним, давала змогу висловити власні думки й переконання.

¹ Див.: Краткая Нобелевская энциклопедия // Иностранная литература. – 1990. – № 9. – С. 193.

Найприкметнішою для Черчілля філософською системою був, на мою думку, прагматизм із його приматом практичної дії та принципом корисності. Навіть літературний стиль передає дієвість та енергійність характеру письменника, що особливо помітно в 4-томній праці “Світова криза” (1923–1929), присвяченій першій світовій війні, її причинам, динаміці та наслідкам. Усі події тут обертаються довкола розповіді про самого автора, його діяльності й участі у великій політиці. Невипадково цю книгу називають “блискучою автобіографією, замаскованою під світову історію”. Особисте в Черчілля переважає над суспільно-політичним, і це не просто неусвідомлений суб’єктивізм, це позиція: історію роблять генії, особистості.

Цю ідею письменник розвиває в наступному монументальному, теж 4-томному, дослідженні “Мальборо: його життя і час” (1933–1938). Розповідаючи про свого предка, першого герцога Мальборо, Черчілля показує, як легендарні особистості, політики та військові у боротьбі за владу стають рушійною силою історії, впливають на історичний процес.

Згадана книжка була найпомітнішою, але аж ніяк не єдиною, написаною в жанрі біографії. Ще на початку століття (1906) Черчілля видає біографію свого батька, відомого політика Рендольфа Черчілля. 1937 року з’являється книжка “Видатні сучасники”. У автобіографічному за жанром творі “Мої ранні роки” (1930) Черчілля розповідає про своє життя від народження до 1901 року – року смерті королеви Вікторії.

Цікаву сторінку творчого життя політика становить його захоплення живописом. Про це йдеться у двох книжках – “Думки і пригоди” (1932) та “Живопис як приємна розвага” (1948). Живописом Черчілля захопився випадково – у 1915 р., коли залишив пост першого лорда Адміралтейства й опинився поза великою політикою. Як зазначає Норман Роуз, великі люди “часто схильні до депресії. ... І часто для того, щоб уникнути повного занурення в сум, вони звертаються до побічних видів діяльності... Невипадково Черчілля мав значні успіхи в літературі, живопису, спорті (гра в поло), полюванні, пілотуванні... Подібні пристрасті доводять, наскільки нагальною була потреба не піддатися хандрі...”². Малювання для нього перетворилося на справжній ритуал: з’являлася процесія садівників із мольбертом, фарбами, пензлями, Черчілля обирав натуру, оцінював освітлення, давав команду, як розмістити мольберт, всіх відправляв і сідав малювати. Даремно було шукати довкола художника пейзажі, що з’являлися на полотні. Він не соромився прикрашати свої картини, наповнюючи їх драматичними деталями, насиченими кольорами, різкими мазками. “Живопис відволікає. Я не знаю іншого заняття, яке б, не виснажуючи тіла, так займало розум. Хоч би якими були турботи дня, хоч би яким загрозливим видавалося майбутнє, як тільки картина починає народжуватися, їм більше немає місця в голові. Вони відсуваються в тінь, у присмерки. Все світло розуму зосереджується на цій роботі. Самий час шанобливо відступає”³. Черчілля називали талановитим художником-аматором. Англійський митець Джон Лайвері навіть вважав, що Черчілля міг би стати видатним художником⁴.

І все ж літературним пером він володів краще. Найвище досягнення Черчілля-письменника – 6-томна монументальна праця “Друга світова війна” (1948–1953), написана у формі мемуарів.

Зазвичай у мемуарах розкривається зміст суспільно-політичного життя епохи, в яку жив автор, вони дають змогу простежити, як політична та соціальна історія

² Роуз Н. Бурная жизнь. – М., 2003. – С. 167.

³ Там само. – С. 168.

⁴ Там само. – С. 169.

зумовлюють духовний клімат і впливають на життя окремої особистості. Мемуарні, біографічні та автобіографічні твори роблять історію доступнішою та зрозумілішою, адже, пропущена крізь індивідуальний досвід, вона оживає, позбувається узагальненості та абстрактності. Тож інтерес до мемуарів Черчілля закономірний. Як політик світового масштабу, він не просто брав участь у політичних процесах, а й значною мірою впливав на них і формував міжнародні відносини.

Під час роботи над "Другою світовою війною" Черчілля не писав, а диктував текст. Із ним працював штат співробітників (серед них журналісти, політологи, історики) у дві зміни. "Я ніколи не роблю ту розумову роботу, яку може зробити для мене хтось інший", – повторював Черчілля. І все ж "його могутній інтелект і літературне обдарування завжди відчутні в осмисленні подій, поглядах на історичний процес"⁵.

У передмові до книжки автор зазначає: "Я не називаю її історією: це завдання іншого покоління. А з впевненістю можу стверджувати, що це внесок в історію, корисний для майбутнього"⁶. Видання містить багато документів із різних політичних, економічних, технічних питань, подаються тексти промов Черчілля та його листування з лідерами різних країн. Але в центрі розповіді все ж перебуває сам автор із його розумінням передумов війни, її розвитку, союзників та супротивників. Це праця талановитого політика та літератора, який динамічно й доступно описує історичні події глобального масштабу, учасником і свідком яких був. Значний інтерес становлять, зокрема, сторінки, присвячені аналізу нацизму. Постаті Гітлера у книжці відведено окремий розділ: Черчілля окреслює всі етапи кар'єри фюрера від 1918 року, коли поранений на фронті єфрейтор свої особисті негаразди вважав частиною катастрофи, що звалилася на Німеччину, і пов'язував їх із "злочинними підривними діями іншої раси, ворогів та експлуататорів нордичного світу – євреїв. Його патріотичне обурення та заздрість до багатих злились у єдине почуття всепоглинаючої ненависті"⁷. Отже, Гітлер був для нього абсолютно зрозумілий.

Складніше було зі Сталіним. Принциповий ворог більшовизму, який усе життя боровся проти тиранії й тоталітарних режимів, Черчілля у відносинах зі Сталіним і в цілому з Радянським Союзом виявляв неабияку гнучкість. Уже 1938 р. він зрозумів, що без Радянського Союзу Європа не зможе перемогти Гітлера, і виступав за налагодження зв'язків зі Сходом. Під час війни неодноразово зустрічався зі Сталіним у Москві, Тегерані, Ялті. Зі спогадів Черчілля радянський лідер постає як сильна, але суперечлива особистість. Однак, як і в усіх попередніх працях, саме собі автор відводить роль людини, яка завжди здатна відшукати правильні рішення й передбачити наслідки. "З одного боку від мене, схрестивши лапи, сидів величезний російський ведмідь, із другого – американський бізон. А між ними маленький англійський ослик... але лише він, один із трьох, знав правильний шлях додому"⁸. Так Черчілля розповідав про тегеранську конференцію.

З літературного погляду мемуари цікаві тим, що в них якнайповніше виявилася стильова майстерність і мовна вправність автора, в жанровому плані тут поєднані документально-публіцистична проза, коментарі, спогади, листування, тобто всі жанри, до яких він звертався упродовж літературної кар'єри.

⁵ Орлов А. Черчилль как литератор // Черчилль У. Вторая мировая война. Избранные страницы. – М., 1998.

⁶ Там само.

⁷ Черчилль У. Вторая мировая война. Избранные страницы. – М., 1998.

⁸ Орлов А. Черчилль как литератор.

Остання книжка Черчілля – “Історія англомовних народів” (1956–1958) – охоплює період від раннього Середньовіччя до початку ХХ ст. Її основний мотив – месіанство англосаксів, які завжди були в авангарді цивілізаційного та культурного розвитку. Окремими виданнями виходили збірники його промов, зокрема “Жорстока боротьба” (1942) та “Перемога” (1946).

Джон Кеннеді якось сказав, що Черчілля мобілізував англійську мову і відправив її у бій. Відтворивши політичні процеси своєї доби, він залишив людству епічне полотно історії державності та тогочасної політичної думки.

“Межі моєї мови – це межі мого світу”, – сказав колись філософ Л.Вітгенштейн, маючи на увазі, що людина сприймає у світі лише ті речі, які мають свої назви. Ці слова повною мірою стосуються літературної творчості В.Черчілля, адже він написав політичну картину ХХ ст., яка була усім світом для нього – одного з найвидатніших політиків Європи минулого століття.

Світлана Фіськова

СТРАТЕГІЯ ТА КОМУНІКАТИВНІСТЬ МУЗИЧНОГО РОМАНУ

Продуктивне взаємозбагачення окремих видів мистецтва відбувається, як відомо, внаслідок їх взаємовпливу. Прикладом може служити музичний роман як синтезована оповідна форма, наслідок використання письменником засобів музичної виразності, організації романної структури за зразком музичної форми, творення словесної музики. Музика, присутня в романному контексті, зумовлює ускладнення оповідної структури такого твору, водночас надаючи оповіді нових можливостей. З одного боку, вона вносить у багатоаспектну впорядкованість її деяку хаотичність і відстороненість, а з другого – надає їй особливої глибини, робить можливим пізнання аспектів, прихованих за поверхневістю будь-якої системності. Отже, музика зумовлює виникнення в тексті музичного роману “ділянок невизначеності” – простору, який стимулює художню уяву реципієнта, завдяки чому твір зберігає естетично відкритий характер. Важливо при цьому те, що музика не вимагає від читача її раціонального аналізу чи декодування. У процесі сприйняття, внаслідок емоційного, чуттєвого співпереживання читач втягується в художній світ. Текст не спрямований на спеціально підготовленого читача, навпаки, він має відмежуватися від реального досвіду. Тоді, за “трансцендентним схематизмом” І.Канта, йому відкриється таємниця – у глибинах душі оживе приховане мистецтво.

Якщо припустити, що “світовий дух мислить логікою художнього ремесла” (Т.Адорно), то, література й музика, взаємодіючи, виконують передусім пізнавальну функцію. Кожен із цих видів мистецтва, послуговуючись власним арсеналом художніх засобів, прагне якомога повніше втілити вищу ідею – ідею сутності буття. Проводячи межі між окремими видами мистецтва, І.Франко зазначає: “Коли музика апелює тільки до нашого слуху, самими чисто слуховими враженнями силкується розворушити нашу фантазію і наше чуття, то поезія властивими їй способами торкає всі наші змисли. Коли музика б’є переважно на наш настрій, може викликати веселість, бадьорість, сум, тугу, пригноблення, отже, переважно грає, так сказати б, на нижчих регістрах нашого душевного інструменту, там, де свідоме граничить з несвідомим, то поезія порушується переважно на горішніх регістрах, де чуття межує з рефлексією, з думкою і абстракцією і не раз помітно